

народное право/ Под ред. Ю.М.Ковалова и Э.С.Кривичиковой: В 3-х т., Т.2. – М.: Моск. независ. ин-т междунар. права, 1999. – 826 с. 3. *Євїтос В.І.* Прямє застосування міжнародних стандартів прав людини (Коментар до ст. 9 Конституції України) // Укр. часопис прав людини. – 1998. – №1. – С.26-28. 4. *Журавка О.В.* К вопросу о соотношении международного и внутреннего права в области гражданства // Становлення правової системи демократичної України та юридична наука: Короткі тези доп. та повідом. наук. конф. молодих вчених та аспірантів 16 – 17 червня 1998р. – 1998. – 68 с. 5. Законы о гражданстве в республиках бывшего СССР. – Женева, 1993. – С. 345. 6. Зібрання чинних міжнародних договорів України: Офіц. вид.. – Т. 1: 1990 -1991 рр. – К.: Вид. дім "Ін Юре", 2001. – 543 с. 7. Конвенция об упрощенном порядке приобретения гражданства гражданами государств-участников Содружества Независимых Государств, 1996 г. // Рос. газ.. – 1996. – № 51. – С.13. 8. *Кутафин О.Е.* Позвольте принадлежать отечеству // Рос. газ.. – 1996. – № 62. – С. 16 – 17. 9. *Михалева Н.А.* Практикум по конституционному праву СНГ. – М.: Инфра-М, 1998. – С. 290. 10. *Мицкевич А.В.* Комментарий законодательства государств – участников СНГ о гражданстве. – М.: Юристъ, 1996. – С. 256. 11. *Рабинович П.М., Раданович Н.М.* Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти). – Львів: Астрон, 2002. – 192 с. 12. *Стецюк П.Б.* До питання правонаступництва сучасної Української держави // Ідеологія державотворення в Україні: Історія і сучасність: Матер. науч.-практ. конф. 22 – 23 лист. 1996 р. – К.: Генеза, 1996. – 428 с. 13. Угода між Україною і Киргизькою Республікою про спрощений порядок зміни громадянства громадянами України, які постійно проживають у Киргизькій Республіці, та громадянами Киргизької Республіки, які постійно проживають в Україні, і запобігання випадкам безгромадянства та подвійного громадянства (від 28 січня 2003р.) // Юрид. інформ.-прав. база „Консультант”.

Надійшла до редакції 20.11.2003 р.

УДК 341.4

О.В. Касинюк, асистентка

*Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПРОЦЕДУРА ОСКАРЖЕННЯ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

Право на оскарження судових рішень у кримінальному процесі є фундаментальним правом людини, яке визнано в низці міжнародно-правових актів з прав людини, а також знайшло відбиття в конституціях багатьох держав світу. Ось чому створення міжнародної кримінальної юстиції неможливе без урахування зазначеного права. Не випадково процедури Нюрнберзького й Токійського трибуналів зазнали критики саме через неможливість оскарження їх рішень. Не було вирішено це питання й у проектах статутів міжнародного кримінального суду 1951 та 1953 років. Але вже у проекті Статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), підготовленому під егідою ООН у 1994 р., право на оскарження судового рішення було закріплено; знайшло воно відбиття й у Статутах Міжнародного кримінального трибуналу для

колишньої Югославії (далі – МКТЮ) та Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди (далі – МКТР) (відповідно у статтях 25, 24 та 26, 25).

Однак у міжнародно-правовій доктрині аналіз цих норм майже не провадився. Можна назвати лише декількох правників (М. Дженінс [1], А.-М. Ла Роса [2], Р. Рот, М. Хензелін [3]), які зверталися до цієї проблематики. У вітчизняній же науці міжнародного права це питання не розроблялось. Між іншим, це одна з достатньо гострих проблем у діяльності міжнародних кримінальних судів. Навіть після прийняття Статуту та Правил процедури й доказування (далі – ППД) МКС залишилося чимало прогалин, що стало причиною підвищення ролі доктрини й судової практики для становлення й повнішого розуміння процедури оскарження рішень Суду. У зв'язку з цим домінуюча мета статті полягає у визначенні понять, форм, основних ознак та особливостей процедури оскарження в МКС і розв'язанні спірних питань щодо неї.

Процедура оскарження в МКС передбачена у ч. 8 Статуту та гл. 8 ППД (рос. – „Обжалование и пересмотр”, англ. – „Appeal and Revision”). Отже вона існує у 2-х формах – *апеляції* та *ревізії* (важаємо за доцільне використовувати саме ці терміни, оскільки вони точніше відбивають зміст), кожна з яких становить окрему стадію кримінального процесу в МКС.

Апеляція. З аналізу ч. 8 Статуту, можна виділити дві форми апеляційного провадження в МКС залежно від об'єктів оскарження: (а) оскарження остаточних рішень Суду й (б) оскарження так званих проміжних рішень.

Серед *остаточних* рішень Суду слід назвати рішення про виправдання, про визнання особи винною, про призначення покарання (вироки) і про відшкодування шкоди потерпілим (статті 74-76 Статуту). На відміну від ППД, Статут не відносить останнє з перелічених рішень (воно має форму розпорядження) до остаточних. Суб'єкти оскарження таких рішень названі у п. 4 ст. 82 Статуту, яка регламентує оскарження проміжних, а не остаточних рішень Суду. Таких суб'єктів троє: (а) законний представник (legal representative) потерпілих; (б) засуджений; (в) добросовісний (bona fide) власник, який постраждав внаслідок рішення, прийнятого відповідно до ст. 75 Статуту. Про підстави оскарження таких рішень не йдеться ані в Статуті, ані в ППД, тому можна припустити, що ними можуть бути будь-які питання факту чи права.

Суб'єктами подання апеляції стосовно остаточних рішень є особа, визнана винною і Прокурор. Наділення обох сторін правом на апеляцію є запозиченням з континентальної правової системи, оскільки англ.

ло-американська сповідує загальний принцип заборони апеляційного оскарження з боку Прокурора [4, с. 1490; 5, с. 150, 151]. Апеляція останнього на рішення про виправдання вважається порушенням принципу *non bis in idem*. І хоча на сьогодні в англо-американській системі зустрічаються деякі винятки з цього принципу, він продовжує існувати. Під час розробки Статуту точилося багато спорів щодо наділення Прокурора правом подання апеляції з приводу оскарження ним рішення про виправдання. Статут не містить чіткого положення, що Прокурор може оскаржувати такі рішення, але він не містить і заборони. Аналізуючи останнє речення п. 2 ст. 83 Статуту, в якому йдеться про принцип неповернення на гірше і непоширення його дії на апеляції Прокурора як сторони процесу, можна зробити висновок про можливість останнього оскаржувати рішення Судової палати про виправдання.

Згідно з п. 1(b) ст. 81 Статуту Прокурор також має право подання апеляції від імені засудженої особи. Це положення закріплено у Статуті на підтвердження позиції Прокурора не тільки як сторони в процесі, але й як органу, що діє в інтересах правосуддя. Скоріш за все така ситуація може виникнути у випадку відсутності адвоката або несумлінного виконання ним своїх обов'язків.

До суб'єктів оскарження зазначених рішень Судової палати не входять ані потерпілі (чи їх законні представники), ані держави, ані виправдані особи. Перших не включили з тієї причини, що провадження в МКС відбувається виключно в публічних інтересах. Що ж стосується держав, то вони не вправі подавати апеляції згідно з принципом, відповідно до якого, якщо справа вже знаходиться в юрисдикції Суду, ця юрисдикція є виключною у сфері міжнародної кримінальної юстиції [3, с. 1543].

Підставами для оскарження рішень щодо винності, прийнятих Судовою палатою відповідно до ст. 74 Статуту, є процесуальна помилка, помилка у факті чи у праві. Згідно з п. 1(b)(iv) ст. 81 Статуту особа, визнана винною, або Прокурор від її імені, можуть подати апеляцію керуючись будь-якою іншою підставою, що впливає на справедливість чи достовірність судового розгляду або рішення. Таке розширення кола підстав стосовно зазначених осіб було закріплено у проекті Статуту МКС, прийнятому в Зутфені. З тих часів, це положення постійно критикується, тому що, як вважають критики, ця підстава мало чого додала до вищеперелічених, хіба що внесла непорозуміння. Дійсно, оскільки вона не поширюється на Прокурора як сторону процесу, необхідно чітко окреслити її відмінність від інших підстав, що зробити досить важко.

Суб'єкти апеляційного оскарження вправі також подати окрему апеляцію стосовно рішення про призначення покарання (вирок), прийнятого відповідно до ст. 76 Статуту, підставою для чого є неадекватність вищесенного вироку вчиненому злочину.

Під юрисдикцією Апеляційної палати щодо апеляційного провадження слід розуміти її повноваження у здійсненні визначених у Статуті та ППД процесуальних дій у зв'язку з перевіркою за апеляцією рішення Судової палати, яке не набрало законної сили. Під час розробки Статуту виникали дискусії з приводу того, чи повинна Апеляційна палата мати повноваження перегляду призначеного покарання тільки за умови його істотної диспропорційності злочину, а чи повноваження перегляду кожного аспекту рішення. Заключний варіант Статуту передбачає повну юрисдикцію палати стосовно перегляду. Інакше кажучи, за основу було взято концепцію англо-американської правової системи, адже у країнах континентальної системи апеляційне провадження обмежене тією частиною судового рішення, законність якої оскаржується в апеляції (максима *tantum devolutum quantum appellatum*). Наділення Апеляційної палати повною юрисдикцією є досить обгрунтованим, особливо з огляду на ст. 77 Статуту, де передбачені міри покарання, аналізуючи яку, легко зробити висновок, що в ній потенційно закладено високий рівень самостійності суддів при виборі ними міри покарання. Згідно з п. 2(b), (c) ст. 81 Статуту Апеляційна палата має широкі повноваження до перегляду з власної ініціативи рішень як щодо винності, так і щодо покарання, прийнятих Судовою палатою, навіть якщо апелянт подав апеляцію тільки стосовно одного з них.

Процедура апеляційного провадження відносно остаточних рішень Суду (ст. 83 Статуту та розд. II гл. 8 ППД). За правилом 150 ППД апеляція стосовно остаточного рішення може бути подана не пізніше ніж через тридцять днів з дати повідомлення сторони, що подає апеляцію, про прийняте рішення. Ні Статут, ні ППД не передбачають можливість подання нових (додаткових) матеріалів до основної апеляції. Імовірно така можливість буде передбачена судовою практикою МКС.

У зазначених нормах Статуту та ППД не передбачено особливі процедури видачі дозволу (*leave*) на апеляцію, властивої англо-американській правовій системі [5, с. 143]. Але деякі вчені (Р. Рот, М. Хензелін) зауважують, що не кожна процесуальна помилка, помилка у праві або у факті автоматично зобов'язуватимуть Апеляційну палату приймати апеляцію. На їх погляд, апеляції з приводу формальних чи незначних помилок, які не впливають на резолютивну частину рішення щодо винності, не будуть прийматися [3, с. 1555]. Отже, вчені пропонують певні критерії їх обгрунтованості, а значить, якоюсь мі-

рою обмеження права суб'єктів на апеляцію. Гадаємо, що це питання надто важливе, щоб його можна було вирішити, спираючись тільки на доктрину.

Відповідно до п. 1 ст. 83 Статуту для цілей апеляційного провадження стосовно остаточних рішень Апеляційна палата наділена всіма повноваженнями Судової палати. Згідно з правилом 149 ППД положення, що регулюють розгляд і надання доказів у Палаті попереднього провадження й Судовій палаті (ч. 5 та 6 Статуту), застосовуються *mutatis mutandis* до розгляду в Апеляційній палаті. Остання має право повернути справу до первинної Судової палати з метою її з'ясування і подальшого подання Апеляційній палаті відповідного висновку, або ж сама затребувати докази для вирішення питання. Вона також вправі затребувати чи дозволити (якщо це в інтересах правосуддя) сторонам подавати нові докази, ніж ті, що вже були надані Судовій палаті, або затребувати нові докази від держави. На жаль, у ППД немає жодного роз'яснення з приводу того, у якому випадку Апеляційна палата повертає справу до первинної Судової палати, а коли розглядає сама. З метою процесуальної економії більшість країн Заходу частіше використовують останній варіант. Залишається відкритим питання, в якому випадку Апеляційна палата може переоцінювати докази, вже оцінені Судовою палатою. На нашу думку, підставами для цього можуть бути лише питання факту. Питання ж ґрунтовності переоцінки є співвідношення вимог справедливості та швидкості правосуддя, а отже його вирішення є завданням судової практики.

Якщо Апеляційна палата вирішить, що відповідний судовий розгляд був несправедливим, що ставить під сумнів довіру до рішення чи вирок, або що при винесенні оскаржуваного рішення чи вирок були допущені істотні помилки у факті чи праві або процесуальне порушення, вона може скасувати чи змінити рішення чи вирок або розпорядитися про проведення нового судового розгляду іншою Судовою палатою. Якщо при оскарженні рішення про призначення покарання (вироку) Апеляційна палата дійде висновку, що винесене рішення неадекватне вчиненому злочину, вона вправі змінити вирок відповідно до ч. 7 Статуту „Міри покарання”. Згідно з п. 2 ст. 83 Статуту, якщо рішення чи вирок оскаржується тільки засудженою особою або Прокурором від її імені, то вони не можуть бути змінені на гірше для неї. За правилом 153 ППД Апеляційна палата може затвердити, скасувати чи змінити розпорядження про відшкодування шкоди. Оскільки в цьому правилі немає посилання на принцип заборони повернення на гірше, невідомо, чи поширюється він на процедуру оскарження такого рішення Суду.

Апеляційна палата може проголошувати свої рішення й за відсутності особи, яка була виправдана або визнана винною (п. 5 ст. 83). Статут не містить положення, яке дозволяло б чи забороняло проведення апеляційного провадження за відсутності засудженого. На нашу думку, ця процедура може відбуватися й за його відсутності, але тільки в тому разі, якщо палата перед прийняттям рішення не вживає заходів по розслідуванню.

Оскарження інших, так званих *проміжних* рішень регламентується ст. 82 Статуту й розд. III гл. 8 ППД. Згідно з п. 1 цієї статті об'єктом оскарження може бути одне з наступних проміжних рішень: (а) щодо юрисдикції чи прийнятності (п. а); (б) що дозволяє чи забороняє звільнення особи, яка знаходиться під слідством або стосовно якої провадиться судовий розгляд (п. б); (в) рішення Палати попереднього провадження діяти з власної ініціативи відповідно до п. 3 ст. 56 (п. с); (г) з приводу питання, яке значною мірою впливало б на справедливість і швидке проведення судового розгляду чи на його результат або у зв'язку з яким негайне прийняття Апеляційною палатою рішення може, на думку Палати попереднього провадження чи Судової палати, сприяти істотному просуванню розгляду справи (п. д). Всупереч оцінкам деяких вчених (3, с. 1548), цей перелік не є вичерпним, він доповнюється також п. 2 ст. 56, де передбачена можливість оскарження рішення Палати попереднього провадження, винесеного на підставі п. 3(d) ст. 57 Статуту. Крім того, у правилі 154 ППД цей перелік доповнено рішенням, прийнятим Судовою палатою згідно з п. 3 (с)(і) ст. 81 Статуту у виключних обставинах за проханням Прокурора, коли виправданій залишається під вартою до розгляду апеляції.

У п. 1 ст. 82 Статуту закріплено, що суб'єктами оскарження проміжних рішень можуть бути обидві сторони. Однак ні в Статуті, ні в ППД не зазначено, хто є сторонами у процесі. Безумовно, однією з них є Прокурор, що ж стосується другої, то виникає низка питань. Дехто з науковців вважає, що нею є обвинувачена або засуджена особа [3, с. 1550]. З такою думкою можна не погодитись, оскільки, скоріше за все, засуджена особа може бути суб'єктом оскарження тільки остаточних рішень. Залишається відкритим питання, чи може бути суб'єктом подання апеляції стосовно проміжних рішень підозрювана особа. Питання про можливість захисника подавати апеляцію також не вирішено. На наш погляд, що ґрунтується на принципі змагальності, який властивий кримінальному процесу МКС, воно має бути вирішено позитивно. Зауважимо також, що суб'єктом апеляції щодо проміжних рішень може бути й держава. Так, за п. 2 ст. 82 Статуту рішення Палати попереднього провадження, винесене на підставі п. 3(d) ст. 57 (дача

Прокурору дозволу на проведення розслідування в межах території держави-учасниці без її згоди), може бути оскаржене заінтересованою державою чи Прокурором, з дозволу Палати попереднього провадження.

На відміну від ст. 81 Статуту ст. 82 не містить чіткого переліку підстав для оскарження, що дозволяє зробити висновок, що ними можуть бути різноманітні питання факту чи права.

Процедура апеляційного провадження. Усі вищезазвані проміжні рішення можна поділити на дві групи: ті, що потребують дозволу (leave) на апеляцію, і ті, що не потребують цього. Порядок оскарження перших закріплено у правилі 155, других – у правилі 154 ППД. До не потребуючих дозволу належать апеляції, подані на підставі пунктів 1 (a), (b) ст. 82, п. 3(c)(ii) ст. 81 Статуту (строк їх подання становить 5 днів з дати повідомлення сторони, що подає апеляцію, про рішення), а також п. 1(c) ст. 82 Статуту (строк подання апеляції – 2 дні). До потребуючих дозволу Суду належить апеляції, подані на підставі пунктів 1(d) і 2 ст. 82 Статуту. Сторона, бажаючи оскаржити одне з таких рішень, повинна протягом 5 днів з моменту її повідомлення про нього подати письмову заяву до Палати, що винесла рішення, із зазначенням причин подання прохання. Палата виносить рішення про дозвіл і повідомляє про це всі сторони, які брали участь у попередньому розгляді. Отже, стосовно двох проміжних рішень встановлено процедуру видачі дозволу, запозичену з англо-американської моделі правосуддя. Апеляція, подана на підставі зазначених пунктів не буде прийнята до провадження Апеляційною палатою, поки Палата попереднього провадження або Судова палата не видадуть дозволу на прийняття апеляції.

Апеляційна палата, розглянувши апеляцію, подану на проміжне рішення МКС, може затвердити, скасувати або змінити його відповідно до п. 4 ст. 83 Статуту, тобто у тому ж порядку, що й рішення з приводу оскарження остаточних рішень.

Ревізія. Ревізійне провадження є самостійною стадією кримінального процесу в МКС і являє собою істотну гарантію виправлення судових помилок, забезпечення законності й обґрунтованості правосуддя, а також реалізацію права засудженого на перегляд остаточного рішення вищим судом. Головними відмінностями ревізійного провадження від апеляційного є те, що *об'єктом* ревізії можуть бути: а) виключно рішення про визнання особи винною та про призначення покарання (отже, ані проміжні, ані рішення про виправдання не можуть бути об'єктом); б) тільки рішення, що набрали законної сили, в) не тільки рішення Судової, а й Апеляційної палати. Отже, можемо зробити висновок, що ревізійне провадження є виключною стадією криміна-

льного процесу в МКС. Вона може мати місце у виключних випадках для досягнення головної мети правосуддя, але обов'язково з урахуванням принципу *res judicata*, тобто після закінчення всіх термінів для подання апеляції. Слід також зазначити, що на відміну від процесу МКТЮ та МКТР ревізійне провадження в МКС не передбачає відносно рішення про виправдання, що безумовно є позитивною ознакою.

Клопотання про перегляд подається в Апеляційну палату, вона ж приймає рішення по суті, тобто чи підлягає оскаржуване рішення перегляду. Порядок ревізійного провадження регламентується ст. 84 Статуту та розд. IV гл. 8 ППД.

Ні Статут, ні ППД не містять жодного положення щодо строків подання такого клопотання. У кримінальному процесі МКТЮ та МКТР Прокурор має право подати його тільки протягом одного року після винесення остаточного рішення. На нашу думку, для перевірки законності в порядку ревізійного провадження не повинно встановлюватися ніяких строків, тому їх відсутність у положеннях Статуту є обумовленою.

Суб'єктами, наділеними правом подання клопотання про перегляд остаточного рішення, виступають: особа, визнана винною, або після її смерті другий з подружжя, батьки чи будь-яка одна особа, що жила в момент смерті засудженого і якій останнім були дані чіткі письмові вказівки про подання такого клопотання, або Прокурор від імені особи, визнаної винною.

Підставами для подання клопотання є виявлення: а) нових фактів; б) відомостей, що вирішальний доказ, від якого залежало рішення про визнання особи винною, прийнятий до уваги протягом судового розгляду, був неправдивим, сфабрикованим чи фальсифікованим; в) даних про те, що один чи декілька суддів, які брали участь у винесенні рішення про визнання особи винною чи в затвердженні обвинувачення при розгляді справи вчинили серйозні порушення або проступки своїх обов'язків, настільки, щоб послужити вагомою підставою для усунення їх з посади відповідно до ст. 46 Статуту.

Процедура ревізійного провадження складається з 2-х етапів: (а) прийняття рішення Апеляційною палатою щодо допустимості клопотання про перегляд і, у випадку позитивного рішення, — (б) прийняття остаточного рішення стосовно ревізії. За правилом 159 ППД клопотання подається в письмовому вигляді з викладенням підстав. Рішення про те, чи заслуговує клопотання розгляду, приймається більшістю суддів Апеляційної палати. Якщо вона визначає клопотання по суті обгрунтованим, вона може: а) знову зібрати первинку Судову

палату; б) заново сформувати Судову палату; в) зберегти за собою юрисдикцію стосовно цього питання.

Відповідна Палата у встановлену нею дату (про яку вона повідомляє заявника і всі сторони, що брали участь у розгляді), проводить слухання для визначення того, чи слід переглянути рішення про визнання винним або про призначення покарання (вирок). Для цілей проведення слухання ця палата здійснює *mutatis mutandis* всі повноваження Судової палати відповідно до ч. 6 і норм, що регулюють розгляд і надання доказів у Палаті попереднього провадження й Судовій палаті. Рішення про перегляд регламентується положеннями, що можуть бути застосовані, п. 4 ст. 83 Статуту.

Таким чином, Статут і ППД заклали необхідні правові підвалини для оскарження рішень МКС. З урахуванням суперечливості норм, що регулюють міжнародний кримінальний процес можемо зробити висновок, що остаточне узгодження зазначених процедур відбуватиметься саме в судовій практиці. Але вже зараз доктринальні уявлення правознавців різних країн світу базуються на необхідності надання належних гарантій оскарження судових рішень будь-кому, хто постає перед міжнародним кримінальним судовим органом.

Список літератури: 1. *Jennings M. The Procedural Regime of the International criminal court.* <www.isrc.org/Papers/Jennings.pdf>. 2. *La Rosa A.-M. Revision Procedure under the ICC Statute // The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (Ed. by Cassese A., Gaeta P., Jones J. R.W.D.) – Vol.2. – New York: Oxford University Press, 2002. – P. 1559-1575. 3. *Roth R., Hanzelin M. The Appeal Procedure of the ICC // The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (Ed. by Cassese A., Gaeta P., Jones J. R.W.D.) – Vol.2. – New York: Oxford University Press, 2002. – P. 1535-1558. 4. *Orie A. Accusatorial v. Inquisitorial Approach in International Criminal Proceedings Prior to the Establishment of the ICC and in the Proceedings Before the ICC // The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (Ed. by Cassese A., Gaeta P., Jones J. R.W.D.) – Vol.2. – New York: Oxford University Press, 2002. – P. 1439-1495. 5. *Гуценко К.Ф., Головка Л.В., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств.* – М.: Зерцало-М, 2001. – 480 с.

Надійшла до редакції 13.11.2003 р.

УДК 341.43

Е. А. Гончаренко, аспірантка
*Национальная юридическая академия Украины
имени Ярослава Мудрого, г. Харьков*

ПРИНЦИПЫ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСА БЕЖЕНЦЕВ

Беженство с правовой точки зрения – это аномалия, так как в боль-